

Neki igen sokszor a nép közönséges szavajáráshoz kellett leereszkedni, mert a magyar irodalomnak még nincs atticizmusa. Aranyak e mondása gondolkodóba ejtheti azokat, akik a népnél és az irodalmi nyelv közti különbség jogosultságát el nem ismerik.

Mikor az Aristophanes glossariumostul elkészült, Arany gömbölyű kezébe fogta kezemet s melegen megköszönte, hogy »arvajának« gondját viseltem. Ő nem lett volna képes rá. Ha egészsége engedte volna, irt volna ő is a glossariumot, persze csak olyanformát, mint Toldiához: olyan tudományos magyarázatokat nem tudott volna adni.

Aranyak e köszönete s Aristophanesnek az a példánya, melyet saját kezeirésével előtve nekem ajándéka küldött, életem legszebb emléke közé tartoznak.

Végül ideiktatom Aranyak a görög tulajdonnevek írására vonatkozó elméletét, melyet Aristophanesben követett. Ő azt írása foglalta s megkötölte nekem, hogy én is tudományt vegyem. A mi utólagos tördés benne, azt szögletes jelek közé zártam.

A helyesírás.

I. Fő elvem volt a görög név betűit a latin alphabet által egyenként adni vissza. Tehát: Pheidon, nem Phido.

1. Kivétel: k betűt, mely szintén megvan a latin alphabetban, nem e-vel, hanem k-val írtam: Sokrates, nem Socrates.

2. A rómaiak utján közönségesebben ismert neveknél meghagyta a latin átírás módját; tehát nem Athenai, Thebai, Boiotia; hanem Athenae, Acharnae, Thebae, Boeotia stb. [Proce Tereus (vagy Térészus)].

3. Az av, eu diphongusokat általában latinosa au, eu vettem; másutt az u-t a latin y-nal adtam vissza. Tehát: A utomenes, Euripides stb. [Pnyx, prytanos].

4. A v-t csak pár szóban írtam magyar ű-nek; mint a Zeuszben [mikor két tagu], melyet irodalmunkból nagy nagyon megszoktak; vagy verselési és egyéb okból. Például a Lovagokban Múrszinát kellett írnom, hogy bőrre (Kleona) való szőjéket behozhassam, tájlag a bőr bür-nek is ejtvetén.

5. A x-t nem változtattam k-h-ra, mert ez által meghamisított volna a kiejtést, meghagyta latinosa ch-nak, az olvasó, ha ezt németesen (ich) ejti is, jobban ejti, mint ha vastag k-h-t mond.

II. Miért nem használtam a magyar leírás módját? Mert azokivül, hogy e vitás kérdésben nem akartam pártállást foglalni, gazdaságosabb, s érthetőbb is a betűk latin értékét venni fel. Ugy irjam-e Aischulosz, Euripidész? Vagy Eszyllosz, Euripidész? A laicus olvasó mindkét esetben fenakad rajta, s valami obscurus neveknek gondolja, nem az általa, latinosa jól ismert Aeschylusnak, Euripidesnek. S elvesz a comikai hatás, ha nem tudja például, hogy itt éppen a nagy Aeschylus, Euripides hozzattak szinre. [De használtam sokszor a szövegben, hol a kiejtést (tekintettel a versre, szép hangzásra stb.) utba akartam igazítani.]

III. Miért nem vagyok hát következetes, hogy vagy pusztán a görög betűket latinokkal adjam vissza mindenütt, vagy mindig ugy irjam a szót, a hogy a rómaiak írták volna?

Mert — nem lehet. [Ha azonban muszáj lehetni: akkor I. alatti főlvelemet kérem keresztült viténi az egész fordításban.] Pusztán betűkint írva le a szót, Aischylost stb. kellene írnom, s ez épp oly bökkenő a laicus olvasónak, mint a fentebbi. Egészen átrómasaitva némely szó szintén zavart okozna: hogy irjam például Poseidont? a rómaiak mindig Neptunust írtak helyette; ha én meglatinosítom Posido lesz belőle, s ki ösmer rá? Már pedig ez lenne a következetesség: Posido, Agatho, Jopho, stb. [Igy a Zeusz. Rómaisitva Zeus, de ki látta valaha? mindig Jupiter áll helyette. Az os végezetet is többnyire meghagytam görögösen, hisz a latin us is az volt régebben.]

Osszevonva:

1. Költött vagy kevésbé ismert neveknel latin betűkkel csak helyettesitem a görögöt.

2. Ismertebb, történelmi stb. neveknel a római alakot is átveszem.

3. Pár szóban, különös okból, a vélt hangzást magyarosítom adom vissza. [Pl. Zeusz írok, mikor egytagúnak veszem a versben, ha kéttagúnak: Zeusz lesz, mert ezt a magyar kéttagúnak ejti.]

Az orientalisták VI. nemzetközi congressusáról.

Goldziher Ignácztól.

Soká időztem a hollandi orientalisus hagyományterületének jellemzésénél. Azt mondotuk bevezetőleg, hogy a hollandi tudományosság az ágának két rendbeli mozzanatát akarom kiemelni. A melyről eddig szóltam, a hollandi iskola belső fejlődésére vonatkozott. A második mozzant, melyet különösen akarnék hangsúlyozni: a hollandi tudományosság orientális ágának külső hatása s a kis ország határain túl. A hollandi egyletek hagyományainak egyik legbecesebbike a humanisticus tudományok kiváló művelése, az ottani műveltség classica és történelmi iránya. Olvasóink közül senki sem szorult arra, hogy azon érdemekről, melyeket e kis ország a classica philologia körül szerzett, itten általam értesüljön. Az a szabad szellem, mely a Spinozák és Hugo Grotiusok hazájában uralkodott, még a theologiának is, korábban mint Európa bármely országában, humanisticus irányt kölcsönözött; a historiai theologiának és a kritikai bibliai tudomány kezdetinek ez országban volt legtermékenyebb talaja. A hollandi tudományosság e humanisticus iránya igen gyorsan terjedt a classici tanulmányoktól: eleinte, mint már kiemeltam, a bibliai tanulmányok révén, később teljesen önállólag fejlődött az orientális irodalom művelése is, mely az egyletek előszeretettel istápoltak. Ide sereglettek a XVII. században azok, kik a bibliai régiség és a keleti irodalomtudomány akkori színvonalára kívántak emelkedni.

A hollandi iskola nagy hatásában az európai tudományos életre a mi hazánk is részesült.

Hunfalvy Pál, ki az épp lefolyt congressuson a m. tud. akadémiát képviselte, a congressus bankettje alkalmával egy nagy tetszéssel fogadott talpraesett asztali beszédben kiemelte ezen nagy hatást. Ez összekötöttésem vezetés iradalmi tényekben jutott kifejezésre a keleti philologia terén. Már egyebütt szólottam ez iradalmi jelenségről; de nem lesz tán fölösleges, ha közlök a nevezetesebbekre e helyt röviden visszatérlek. Igy p. o. a XVII. század híres orientalistája, Leusden János »Compendium biblicum«-ának 1686-ban megjelent harmadik kiadását A pafy Mihály erdélyi fejedelemnek ajánlja és dedicatiónal kiemeli azon nagy érdemeket, melyeket a fejedelem az által szerzett, hogy az ifjuságot a bibliai nyelvek alapos elsajátítására buzditja, mely czélból számosan közlök a hollandi egyleteket keresik fel. Említett könyvének harmadik kiadását, mint az előzőben kiemelt, számos tanítványa, közlök különösen a magyar tanulóknak (praecipue Dominorum Hungarorum) kedvéért bocsátja közzé. — Még sürűbb volt a magyar ifjaknak megfordulása a hollandi egyleteken a következő XVIII. században. 1715-ben sikertelül ugyanis gróf Bánffy Györgynek, a min 1706 óta fázodott, hogy a nagy-nyedi collegium két-két hallgatójának hely adassék a leydeni egyletem alumánusában. Később 1736-ban ezen jótéteményt a holland rendek itágbab körre terjesztették. Gróf Teleki Adám a holland államok részéről a bécsi udvarnál meghatalmazott követség, Brunxinn Hamelnék követségével kivitte ugyanis, hogy a nagy-nyediek számára engedélyezett alumatusi helyeken kívül minden trienniumra két-két kolozsvári új is helyt talált a nevezett intézetben, kik a triennium bevégezése és a vizsgák sikeres letéte után 150 pengő forint viaticumban is részesültek. Az ezen alapítványokra vonatkozó okiratok közölve vannak egy ily című könyveskében: Pharus hungarico-batava in memoriam triennalis beneficij quod Leydae in collegio theologico Hungaris constitutum esse Musarum hungaricarum nomine extracta a Stephano Nánási (Leiden 1777).

Az erdélyi ifjuság e hollandi iskolázása igen előkelő irodalmi nyomokat hagyott hátra. Schultens Albert volt az idő szerint a leydeni iskola feje, ugyanaz a nagy Schultens, ki a héber és arab philologia terén új korszakot nyitott meg nemcsak saját hazájában, hanem Európában egyáltalán. A magyar ifjak Schultens rendszerét átvették Erdélybe és hogy ezt tették, különösen azon bibliographiai tényből is kiderül, hogy Schultens héber nyelvának második kiadása Kolozsvárt látott napvilágot. Ez használtatott tehát Erdélyben tankönyvvül. És Schultensnek a keleti philologia terén vezetett tanítványai között nem egyet találunk erdélyi ifjut, kiknek igen nevezetes dolgozatai a Schultensek patronatusa alatt Hollandban láttak napvilágot, a hol, mint látszik, inkább megbecsülték mint magában a hazában.

Öt találunk Tsepregy Ferencz nevével, kit a nagy Schultens jeles erdélyi növendékének nevez, ott Verestői Györgyével,

Öt H uszti Györgyével annak idején kitűnő dolgozatok élén, melyeket e kérdéssel szövegből több dolgozatban terjedelmesebben ismertettem. A »Sárospataki lapok«-e idei augusztus 20-iki számban igen kimerítően találhatók azon számszerű adatok, melyek a magyar ifjuság hollandi iskolázására vonatkoznak.

III.

Az a tudós társaság, mely szept. 10—15 gyűlt »legyotte«-ra hollandi »Kulcsvárosba« (Stuijtelstadt — így nevezik Leident, melynek városi címerében két egymást keresztező kulcs látható) valóban nemzetközi jellegű volt. — 448-an jelentek meg mint congressusi tagok a lakott világ legkülönbözőbb részeiből, a jelentkezőknek épen fele tényleg meg is jelent, tehát 200-an felül voltak; még pedig nem csak a nyugati nemzetek képviselői, hanem volt ott a keleti fajoknak is nem egy képviselője. Egyik legérdekebb alakja volt a gyülekezetnek ama barnult arcu arab sejk, ki köré a mohammedán tudományok művelői legszívesebben csoportosultak, Sejk Amin Medinából, a próféta szent városából való tudós. Ez a sejk az amsterdami kiállítás révén vetődött ide a hitetlenek hazájába. De nem eredmény nélkül sem a maga szempontjából sem tudomány szempontjából. Amin sejk egy körülbelül 700, még pedig a legkritikább és legbecesebb codexekből álló könyvtárral hozott magával, melyet előbb a Brill híres leydeni könyvtudó-cég, majd pedig a holland kormány vásárolt meg, hogy a congressus sikeres keresztültvitelért elismerés jeléül oda ajándékozza a leydeni egyletnek. Érdekes volt a sejkkel, ki természetesen a semita szakosztályba iratkozott, szakosztályának üléseiben mint egyik legzorgalmasabb látogatóval találkozni. Legtöbb dolga volt ilyenkor szomszédjának, kinek egyre tolmácsolnia kellett az épp tartott előadást vagy harczterei jelentéseket közölni a folyamatban levő vitaközvetők pro és contrájáról. A salonokban is látunk és bántuk urbanus magaviseletét, naiv de mindig bölcs megjegyzései európai szókáinakról.

A harczias beduinok ivadéka mellett ott láthattuk az ind fajt két képviselőjét, kik közül az egyik a bankett alkalmával szánszírít nyelven áldást is énekelgetett fejünkre; láttunk az Indra és Visnu imádója mellett tizimádó párszi tudóst, és Ceylon szigetének egyik tudós fiát. Holland indiai kolóniai természetesen nem hiányoztak, és még nagyobb bővölen vagunk a keleti világ képviselőinek, ha a choleraes quarantine nem zárja el orruak előtt a partvárosok jó részét. Azok közül, a kik személyesen nem jelentek meg, némelyek irodalmi képviseltették magukat. Legérdekesebb volt a Rádzsa Szurindro Mahum Tagore nevű indiai tudós, a ki a bizottság tagjai köré nyerte. Persze furcsa benyomást tesz mindnyájunkra, ha a Tagore képezeltem élt és alkamasit a Mahabharata köréből kölcsönzött elnöki alakot a reális világban előtűnő elnökkel, a szellemes arcu s mivel modoru Kuenenel, összehasonlíttuk.

Ott láttuk az európai orientális és nyelvészeti tudomány nagyjait, zászlóvivőit. E tudományok különböző szakjainak valódi aristocratáit láthattuk itt együtt. Hogy a hollandi capacitásokat, kik mint háziurak természetesen egyelőre egyik helyen voltak ne is emlitem: élvethettük jelenlétét Wright-nak, Nöldekének, Dillman-nak, a jeles Robertson Smithnak, a szerencsétlen Palmer fiatal utódjának a cambridge-i egyletemen, Clermont-Ganneau-nak, a sémi epigraphia és archaeologia egyik leggenialisabb képviselőjének, Denonbourgnak, a Barbier de Meynard-nak a francia akadémia turkológusának, a mi Hunfalvy Pálunknak, Oppertnek, az assyriologia utódjének, ki mellett okvetlen megragadja figyelmünket az érdekes Halévy az akkad és szumir teoria bész ellenfele és Schrader a németonhi assyriologia fővezére. Ott voltak a szánszírít philologia főképviselei: Roth, a védák magyarozói között facile princeps, a berlini Weber és szomszédunk Bühler bécsi tanár. Az indusok között figyelmünket megragadja a mi földünk Leitner, ki egy igen érdekes darzsizanti és graeco-indiai gyűjteménnyel gazdagította a congressussal kapcsolatos kiállítást, és ki a vezetés alatt álló loherzei egyletem nagyrékü jelentését mutatta be a keleti világ modern fejlődése iránt érdeklődő szak-társainak. Ott tisztelhetük Gabelentz az impansz alaku szinológ mellett Schefer-t a párisi keleti akadémia igazgatóját, a híres kézirat-gyűjtőt, ki a birtokában levő raritásokból sok érdekést állított

ben is: »Die Welt« (Ez a régi igazgató) »Die Weibling« (Ez az új igazgató). A pártok meg fognak alakulni; és fognak verekedni a magánérdekekért mindenféle országos és nemzeti szükségek örve és zászlaja alatt.

Részünkről egyszer mindenkorra kimondjuk véleményünket jó eleve, még mielőtt a rokonszenvek szenvedélyekké válnának és a szenvedélyek magásra csapkodó hullámait elborítják a józan ész biztos támpontot nyújtó hullámok talaját.

A színházi bizottság e kérdésben semmi mást nem tarthat szem előtt, mint a magyar művészet érdekét. A sajtó éveken át tartott agitációjának, a közönség lelkes érdeklődésének nagy erőszaki-fészek után végre sikerült a magyar színművészetnek második biztos otthonát megalapítani a fővárosban. Hogy mennyi ernyedetlen buzgalomba, mennyi szüntelen fáradozásba került ez, csak azok tudják, akik az alapítás munkájában részt vettek. A népszínház közel egy évtized óta fennáll; teremtett is magának rendező közönséget, melynek érdeklődése, ugye látszik, az intézet további fennállását biztosítja. Ez nagy vívmány. Ez a főváros magyarosodására nézve megbecsülhetetlen nagy értékű tény. Ez a vívmányt semmi magánérdekért kockáztatni nem lehet. Sem Evva Lajos ur érdekeért; sem bárki más érdekeért.

Kalapos experimentálóknek tehát e kérdésben nincs helye.

A népszínház, mint intézet, egy bizonyos siker magaslátára emelkedett fel. Ezt a sikert kockáztatni nem szabad. A népszínház ügyei körül semmi oly újítás sem engedhető meg, mely a színház látogatottságát kérdésessé tenné. Mindenki tudja, hogy az oly színházba, melytől a nézők valami oknál fogva elszakadtak, a közönséget ismét becsalni nehéz, sőt lehetetlen. Ott van a bécsi Karl- és An-der-Wien színházak sorsa intő példál. A közönség kiszokott belőlük, mert egy télen át tygetlenül vezették ez intézeteket. Azóta e házban az igazgatók sorsa bukunk. Ugyanazon színészek játszanak a színházbanak most is, kik azelőtt játszottak bennük; azért az igazgatók mégis sorban mondják a csodót, a mint sorban szerencsét próbálnak. »Pech«-ről panaszkodnak szegények, mint a kártyások; de azért, bárhogy keverjük is a kártyát, minden játék az ő vesztésüggükkel végződik. Ilyen állapot a népszínházal kockázati nem szabad. A népszínházi bizottság csak biztossz szánimítás alapján határozhatni el magát változásra.

Azért minden olyan vállalkozónak, ki a népszínház bérbevetését aspirálja:

ki közszemlére, és hogy a gyűjtők sorából egyik legérdemesebbet ki ne felejtsem, Guimet-et, a congressus tagjai között kétség kívül azt, ki a tudomány megzavargatásához irodalmi tevékenységén kívül a legtöbb anyagi áldozattal is járult. Ez a francia tudós, ki iskolák, asyllumok, művészi társaságok (Guimet maga zeneszerző és saját zenetársaságának karmestere) alapításában találja kedvét, miután egy sok évet igénybe vett keleti utazásról hazájába visszatért, az utazásai alatt egybeszerzett keleti tárgyakból egy muzeumot létesített szülővárosában Lyonban, mely a keletászai vallások történetét megvilágító tárgyakban bővelkedik leginkább és az alapító színtelen áldozatkészsége folytán napról-napra gyarapodik.

Ez a Musée Guimet jóformán önálló tudományos intézeté nőtte ki magát, melynek Annales-ei — ott láthattuk 6 vaskos kötetben a congressus könyvkiállításában — a keletászai vallás- és kulturtörténetnek valóságos repertoriumát képezik.

Természetes, hogy az a kétszázhusz és egyhány orientalista, kik ezen sok oldalú tudománycsoport egy egy szakassa fejlesztésének szentelik törekvésüket, nem férhettek mind egy kalap alá. A congressus tudomány munkálatait hat szakosztályban végezte: 1. a muhammedán, 2. az általános sémi, 3. az árya, 4. a közép és keletászai, 5. az afrikai, 6. a malájpolynéziai szakosztályokban. A 2. szakosztályban végeztek az ékíratokkal is, az 5-ikbe foglalták a négekreken kívül az aegyptológiai. Természetes, hogy maugkra a hollandokra nézve colóniaiák szempontjából legnagyobb practicus haszonnal a hatodik bír; az abban tárgyaló nyelvek és irodalmak tudományait sajátképpen a holland nemzet teremtette meg és művelésükkel főképpen ők foglalkoznak.

A szakosztályoknak épp említett csoportosítását nem kell csupán a ki dolognak tekintenünk. Oly eszmének kifejezését látom benne, mely a congressust intéző bizottságnak a feladat színvonalán álló felfogásáról tesz tanúságot. Mindehadd az iszlámmal, ennek intézményeivel és a muhammedán művelődéssel foglalkozó tudomány nem emelkedett ki a keleti tudományok összességéből mint a tudományos kutatás önálló ága. Minthogy a muhammedán vallás forrásai arab nyelven vannak szerkesztve, mely nyelv mindmáig az iszlám canonicus nyelve, e nyelv pedig a sémi nyelvához tartozik: a muhammedán vallást intézményeit, fejlődését és a vele járó műveltséget tárgyaló tudományt a sémi nyelv tudomány csoportjában szokták elhelyezni. Nem vették tekintetbe, hogy a muhammedán vallás és műveltségnek csakis bölcséje ringott sémi földön, de már fejlődésének első évszázadában oly nemzetekre terjedett, melyek midőn a muhammedán vallást — még pedig többnyire a külső kénszernek engedve — elfogadták, a keleti világ fejlődésének egyik legérdekesebb és eredményeit tekintve legtanulságosabb processust tarták az emberi szellem fejlődésének vizsgálói elé, fejlődési processust, mely oly gazdag a legváltozatosabb és legtarkább jelenségekben, hogy érgyelman kívül nem hagyhatjuk, midőn az emberi szellem fejlődésének törvényeit kutajuk.

A muhammedán vallás, a mint évszázadokon át, számos fejlődési mozzanatokon keresztülment alakult, csakis gyökereit tekintve áll sémi alapon. Ugy a mint előttünk van, sémi gondolatoknak idegen, nem — sémi eszmékkel való vegyülését mutatja élénk. Az analiticus tudomány feladata ez elemeket egyenként kimutatni, felderíteni azt a hatást, mely keresztény, iráni, ind stb. eszmék az Arabiából kiindult vallásos magalomra gyakoroltak, azon visszahatást, melylyel a gyűző gondolatok az idegen eszmék behatásának ellenállni törekedtek, végre azon eredményt, melyet az eszmék ezen küzdelme létesített. Ily tanulmányok a sémi nyelvtudománnyal csakis külső összefüggésben állanak, a mennyiben feltételezik, hogy a kik velük foglalkoznak, az arab pogányságot és az iszlám kezdeteit a sémi régiséggel való összefüggés szerint méltathassák, az arab nyelven szerkesztett források alapos critica tárgyalására előkészítve s képesítve legyenek. Az arab nyelv és irodalom teljes ismerete nélkül ily tanulmányokhoz bognas foghat valaki és ha nélküle hozzászól, rajmi ingatag alapra épít. De azért a tudományos kutatások e történelmi tekintetben fontos csoportját épp oly kevésbé lehet a sémi nyelvtudomány melléke ágának tekinteni, a mint p. o. nem lehetne a katolika egyház történetét, csupán azért, mert e tudomány forrásai a római egyház canonicus nyelvén, a latin nyelven vannak megírva, a latin vagy idogermán philologia ágának tekinteni.

A muhammedán irodalom tágasabb értelemben véve magában foglalja a török, persz, hindu népek. Nem azon gazdag irodalmát, melyet e fajoknak az iszlámmal való összefüggés teremtett meg. Mindezek után az olvasó könnyen megértheti, miért nevezem a leydeni congressus külső beosztása által kife-

teljes biztosítékot kellend adnia az iránt, hogy a anyagi ereje elegendő a színház vezetésére még akkor is, ha az egyik vagy másik évad finansialis eredménye nem is felelne meg a várakozásoknak, teljes biztosítékot kellend adnia az iránt, hogy az intézet művészetis színvonalát jelentékenyen emelni fogja; szóval, teljes biztosítékot kell adni az intézet szilárd fennállása és a tökéletesedés útján való haladása iránt.

Mert ha a vállalkozó a fennállás iránt való biztosítékot nem tudja megadni, úgy a színházat semmi szín alatt meg nem kaphatja; már csak azért sem, mert Evva Lajos ur ellenében, — ki három évi igazgatása alatt bebizonyította igazgatói képességét, — nyilvánvaló hátrányban van. Ha pedig az új vállalkozó a haladási momentumot nem biztosítja; ha nem nyújt biztos kezesességet az iránt, hogy jobbat, tökéletesebbet fog teremteni, mint Evva Lajos ur eddig teremtett, akkor semmi tisztességgel megvállhat ok nem létezik arra, hogy az eddigi igazgatót becsülettel vitt vállalkozásából kitegye és üzetlenül elűssék. Ez, hogy van más is, ki megcsinálja a dolgot úgy, mint eddig meg volt csinálva, nem ok arra, hogy az eddigi állapotok változtassanak.

Kimondjuk tehát, hogy Evva Lajos ur minden concurrence ellen, — már a tények erejénél fogva is, — előnyben van; és amennyiben e tények mellette szólnak, a bizottság részéről minden concurrence ellenében előnyben is részesítendő.

Kimondjuk azt is, hogy amennyiben pedig találkoznék olyan vállalkozó, aki a népszínház művészetis színvonalát emelni igéri és az ígért teljesítést iránt biztos, de legbiztosabb kezesességet is nyújt; és a vállalkozó Evva ur ellenében is tekintetbe veendő, ha Evva ur eme más oldalról kinált fejlesztésre nem vállalkozik, vagy ezen fejlesztés tekintetében nem ad annyi biztosítékot, amennyit más kinal.

Ez a »biztosíték« folytonosan tollnak áll kerül ez ügy megbeszélése közben; és ez a szó lesz a bizottság cinosurája az új bérlet kiadásánál. Ebben nincs kétség.

A várszínház ügye egyszerűbb. A várszínház tekintetében is a conservatív álláspontra helyezkedünk. Addig is, míg a művésztetre magára és ezen át a magyarosodásra előnyt nem látunk a változásban, kérnök hágyják meg az előadási jogot a nemzeti színházal. Igaz, hogy a nemzeti színház tagjai jövő évben

jezésre juttatott haladásnak, hogy e congressusban legelőször emelkedett érvényre a muhammedán művelődést tárgyaló tudomány kör önállósága volt.

Nem tartozhatik a nagy közönség, melynek ily congressusokról csakis általános jelentőségüket tekintve kell tudomást vennie, hogy egyenként eleje tájrajan a congressus különféle szakosztályában tartott vagy 60 előadás tartalmát és tudományos eredményeit. Ezt annál kevésbé tehetném, minthogy minden tag a maga szakosztályában levén lekötte, a többi szakosztályokba csak elvetté járhatott és így csakis a napról-napra kiadott »Bulletin«-otján vehetett róluk nagyon általános tudomást. Egyáltalán véve bármily imponálónak kell tartanunk magát a tényt, hogy 6 rövid nap tartama alatt egy széles tudománykörének európai művelői legujabb kutatásait tárják eléje az érdeklődőknek, mind a mellett az előadások azon rendszerét, mely ily congressusoknál járja, és itt Leydenben is érvényesült, nem tarthatjuk az ily társulások czéljával teljesen összeférhetőnek. A tudomány congressusoknak nem az a czélja, hogy a kinek a felolvasásához kedve és véletlenül kész munkája van, szaktársaival megismertesse bizonyos tudomány specialitására nézve véghez vitt kutatásait és azoknak eredményeit. Ily congressusoknak teljeseképpen kellene nyújtania az európai tudományosság állásáról a tudományos kutatás bizonyos csoportjaira nézve, még pedig nagyjában. Nem speciális kutatások, hanem általános még pedig vitás kérdések valók ily congressus elé, melyekről egyes tudósok külön referálnia, a többiek pedig hozzászólnia. A congressus nem tudományos törzse, hanem tudományos parlament. Természetes, hogy az intéző bizottságnak kellene a tárgyalandó kérdéseket megállapítania, a referátumokról gondoskodnia. De ily congressus nem is gyűlthetne aztán egybe minden 2—3 évben, hanem nagyon időközönként, legfeljebb minden öt évben nyújtan általános képét az új igazságoknak, melyek felderítettek, adna számat az új problémákról, melyek felmerültek, és így inkább mint máj szervezete szerint hozzájárulna az eszmék kölcsönös tisztázásához, a vitázó pártok együttes felvilágosításához.

A leydeni congressus alkalmával a felolvasók sorában leginkább az ifjabb erőkkel találkoztunk. Müller Miksa a berlini congressus alkalmával kiadta volt a jelszót arra, hogy a felolvasó asztal nem annyira kipróbált veteránoknak való, mint az ifjabb nemzedéknek, mely általán alkatmal talán tehetségét bemutatni. De ha már nem is bocsátokhoz a hallott előadások részleteibe, úgy két érdekes mozzanatot mégis fel kell említenünk. Az előadások közül négy volt asiái szerzőtől való. Nem volt közlök mindegyik személyesen jelen; de nem csekély jelentőségű a kulturbarát nézve tudomást venni arról, hogy p. o. Dosztur Minuceherdsi Dsamaszpszi a pársz fiáppia Bombayban a leydeni congressus elé bocsátja kutatásait a Mazda, a Huramazda és a Huraveverök, melyekkel a párszi hívek a legelsőbb lényt megjelölték. Mit szólnak volaa a legmagasabb lény e profanizációhoz a tudós íróp ősei csak kétségbe eszték? Még az is megérdemli, hogy külön felemlítsem, hogy egy tudós angol hölgynek, Miss A. M. E. D. Edward-snak egy értekezése olvasatott fel az afrikai szakosztályban a XXI. egyptomi dynastia idejéről származó egy mumia-sekérnyről, melynek felírásából a tudós angol hölgy egy eddig ismeretlen pharaó nevét betűzte ki. Miss Edwards a jelenkor egyptológusainak egyik legkiválóbb alakja. Az »Academy« olvasói jól ismerik nevét és éles criticáját, melylyel ő az egyptomi régiségtan terén felmerülő minden új kérdéshez hozzászól. George Rawlinsonnak, a régi hírtudósoknak új munkáját Egypton régi történetéről és a hogy a hieroglyph emlékek nyomán oly alapos bírálat alá vette, hogy a tudós professor kénytelen volt e téren capitulálni criticausa támadásai előtt.

Az orientalistákra nézve lélekemelő és nem kevésbé buzditó volt meggyőződhetni azon nagy jelentőségéről, melyet az általuk végezett munkának és az általuk képviselt tudománynak a kis Holland legműveltebb körei tulajdonítottak. E felleg az belügyminiszter megnyitó beszédétől kezdve egészen a congressus utolsó percéig egyre jutott kifejezésre különösen azon kitüntető fogadtatásban, melynek a congressus tagjai, — hogy ne is szőljak Leyden polgárságáról, mely vendégterületének kimutatásában valóban kifogyhatatlannak bizonyult, — a két főváros Amsterdam és Haga municipalitásai s az ottani tudományos s irodalmi társulatok részéről örvendhettek. Emlékezetes marad Amsterdam főpolgármesterének ékes beszéde, melylyel a város ősi nagy dísztermében az orientális tudomány képviselőit fogadta, behatóan vázolva azon nagy fontosságát, melylyel a keleti tanulmányok neműk művelődése történetének ismer-

jobbán el lesznek foglalva, mint eddig voltak. De há a nemzeti színház személyezete is szaporítottai fog. A nemzeti színház kénytelen lesz két comparsierát tartani: az egyiket a classici komolyabb műsor számára; a másikat a modern és mulattatóbb darabok szakmájára. Igaz, hogy e két csoport ohassem lesz egészen elkülönítve egymástól, de azért, ha egymást érintik is, csak az »utilitások« személyében teendik ezt. Így tehát nem lesz oly nehéz a várbn vigyátekot adatni, midőn a nemzeti színházban tragédia folyik, és viszont.

Igen természetes, hogy ha találkoznék oly igazgató, aki a budavári színházban például az alsóbb genre-eket — erre kiválóan alkalmas volna az a kis színház, — művelné a fővárosi igényeinek mért tökéletességgel, senkinek sem lehetne szava az ellen, hogy a magyar muzsának harmadik rendszerébe tölthetly is nyitassék a fővárosban. Sőt éppen ez volna a legérdemesebb megoldása a kérdésnek; mely megoldásért még áldozathozatalra is késznek kellene lennünk. De akkor, midőn a nemzeti színház is terjeszkedik műsorában, szervezkedik személyezetében és ennél fogva az ország minden részéről a valamire való erőkert magához vonja; midőn a népszínház is folyton keresi és alig találja az új erőket: nem remélhetjük, hogy sikerüljön egyhamar az oly szintársulat összeállítása, mely, ha csak az alsóbb genre-ekben is, valamiképp ki tudná elégíteni azt a közönséget, mely Prielle Cornélie, Jászai Mari, Ujházi, Vizvári és Nagy Imre játékaiból szokott feltűnően rosszbabot legyújtani nem lehet, mert az ilyen könnyelmű eljárásnak valóban a magasabb érdekek adnák meg az árat.

Maradjunk meg tehát ebben is a régi rendnél, míg előnyös módon nem teremthetünk újat.

KESZLER JÓZSEF.

Villamos csodák. *)

(Parrak alkalmazott villamososság)

Cible électrique. Villamos lövölde. — Ezen felirattal bírt az utolsó kiállítások alkalmával egy külön berendezés kis lövölde, melyet a lövöldözés kedvelői és más kíváncsiak sürten látogattak. Az utóbbiak főképpen azért, mert valamely élczelő azon hirt tudta terjesztani, hogy ott bizony minden lövésnek centrumba kell találni, mert hiszen a villamoság

*) L. a »Nemzet« 271. számát.

többé nem fognak játszhatni: mi történjék a budavári színházal?

E két kérdés elseje igen ürvendetes körülmény kíséretében merült fel. Hiresztették tudniülk, hogy a népszínház bérletért komoly vállalkozók máris folyamodtak, és hogy ezeken kívül még ismét mások is készüldnek a verseny terére lépéni. A népszínháznak tehát, melynek főnállása óta negydedről negydedre híresztelik bukását uton-útfélen, most egyszerre két, három, sőt talán még több kérője is támadt. Ki ne örülne ennek? Hiszen a vállalkozó tökének a nemzeti műzsa jövőjébe vetett eme nagy bizalma hallatlan dolog. Legalább Magyarországon mindedig a bizalomnak nyomát sem látuk. Biztak, igenis, a magyar színművészetben azok a nagylelkű rajongók, azok a gyogyíthatatlan optimisták, azok a virtuóz éhezők, kik mint »vidéki színészek« járkák be a magyar haza földét földeket, és helységből helységbe, faluról falura viszik lelkedésétüket és nyomorukat; azok a szegény »komédiások«, kiket a menyei gondviselés a rájuk háramlott nagy feladat fejében egy megbecsülhetetlen illusio szabadalmával áldott meg, mely illusiónl fogva minden egyes számalmas vereségükből új fényes remény fakad számukra. Ezek biztak és biznak a művészetben. De ezeknek nem is esik nehezükre a bizalom. Hiszen nincs mit veszteniük? Ők csak nyerhetnek a művészeti vállalatokban, tapost, dicsőség és kenyeret. Ha ez a sikerük elmarad, az nagy baj; de nem vesztés, amennyiben hogy azután sincs kevesebbük, mint az előtt volt. Azért tehát e derék emberek készségesen meggyújthat bárhol is az ő kik foggyurtyájukat, egy doboz fénymázból kisübiczkolják csizmáikat, és előadják akár a »Kékszaladú herceget«, akár »A falu rosszat«, akár »Lejár királyt«, amint a jezyőné, az ispané és kasznáréknál álló elite-közönség kívánja. — De a töké, a vállalkozó töké, a hatalmas és saját érdekeire nézve igen finom érzéktű töké nálunk mindedig távol maradt az ábrázoló művészetek muszájától, és irtozott attól, hogy a Parnassus lakójának szelid játékában üzetlet is lásson. E nagy tartózkodásának egyszerű oka pedig abban rejlett, hogy a művészet üzetletben nagyon is kockázattva látta enmagát, félt, hogy semmire sem megy.

De hát, ime, mindez megváltozott. A késpézn nyíltan sikra száll és több oldalról is kinalkodik a magyar művészetnek; a concursus vállalkozók csak úgy hemzsegnek Thalia menyei lábainál; Turcart bókokat mond Mascariennek és e könnyelmű fickó kezét keresi: ez megindító látvány.